

جری و تطبیق؛ راهی برای تجدید و تکامل تفسیر مآثور

جری و انطباق یعنی همان‌طور که رودخانه در بستر خودش جاری است، قرآن کریم و احادیث معصومین (ع) هم در متن زمان جاری هستند و تفسیر مآثور هم همین خصوصیت را دارد و می‌تواند در بستر زمان حرکت کند و احتیاجات و نیازهای جامعه را پاسخگو باشد.

جری و انطباق یعنی همان‌طور که رودخانه در بستر خودش جاری است، قرآن کریم و احادیث معصومین (ع) هم در متن زمان جاری هستند و تفسیر مآثور هم همین خصوصیت را دارد و می‌تواند در بستر زمان حرکت کند و احتیاجات و نیازهای جامعه را پاسخگو باشد.

منصور پهلوان، عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه تهران در گفت‌وگو با خبرگزاری بین المللی قرآن (ایکنا)، به بیان مطالبی در خصوص چگونگی تجدید و تکامل تفسیر مآثور و ویژگی‌های این تفسیر در شناخت مصادیق جدید از آیات الهی پرداخت.

وی با بیان این‌که تفسیر مآثور در معنای عام خودش به تفاسیر نقلی اطلاق می‌شود، افزود: این نوع تفسیر هم شامل اقوال و احادیث مفسران و هم کلمات صحابه و تابعین و احادیث گران‌قدر پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) می‌شود و در معنای خاص، احادیث معصومین (ع) در تفسیر و تبیین آیات قرآن را تفسیر مآثور می‌گویند. این تفاوت ناشی از تلقی و برداشتی است که بین ما و برادران اهل سنت وجود دارد. ما تفسیر مآثور را تفسیری می‌دانیم که متکی بر اقوال پیغمبر اکرم (ص) و ائمه هدی (ع) باشد.

مدرس دانشگاه تهران ادامه داد: اهل تسنن اقوال صحابه و تابعین و همین‌طور منقولاتی که از مفسران و علما و بزرگان و صحابه و تابعین است، این‌ها را هم جزء احادیث و مآثورات می‌دانند و از همین بابت است که کلماتی که به اسرائیلیات معروف است و بیشتر در زبان صحابه و تابعین یا کسانی که از آیین یهودی و نصرانی به اسلام گرویده‌اند، اقوال آنها هم جزء تفسیر مآثور آمده و تفسیر بزرگ ایشان مثل تفسیر طبری از این قبیل است. و لیکن ما چون اعتبار و حجیتی برای اقوال غیر معصومین قائل نیستیم، تبعاً آن مطالب کمتر در کتاب‌های تفسیری ما وجود دارد.

وی در پاسخ به این پرسش که آیا امکان تحول و تغییر و تکامل در تفسیر مآثور وجود دارد یا نه، اظهار کرد: تفسیر متکی به اصل قرآن کریم است؛ یعنی در چهار چوب قرآن باید تفسیر صورت بگیرد. احادیث و تفاسیر مآثور هم در تبیین و توضیح آیات به‌کارگرفته شود؛ منظورم این است که مطالب تفسیر از هر حیث آماده تغییر و تحول نیست و باید در چهارچوبی معین و محدود به حدود آیات قرآن کریم و احادیث پیامبر اکرم (ص) و ائمه طاهرین (ع) مطرح شود. اما می‌توان احکام تحولات مختلف را از قرآن کریم استخراج کرد.

وی ادامه داد: خصوصیتی در قرآن کریم وجود دارد که به تعبیر علامه طباطبایی در کتاب قرآن در اسلام به آن جری و انطباق گفته می‌شود. این اصطلاح از احادیث معصومان (ع) اتخاذ شده است جری و انطباق یعنی اینکه قرآن کریم مانند رودخانه ای که در بستر خودش جاری است، قرآن کریم هم در بستر زمان جاری است؛ یعنی وقتی در جامعه پدیده‌های مختلفی پیش می‌آید، می‌توان حکم آن را از کتاب خدا استخراج کرد و قرآن کریم حکم و دستور خودش را در رابطه با آن مسائل بازگو می‌کند. تفسیر مآثور هم همین خصوصیت را دارد و می‌تواند در بستر زمان حرکت کند و احتیاجات و نیازهای جامعه را پاسخگو باشد.

این پژوهشگر علوم قرآن و حدیث با اشاره به تمایز مفهوم و مصداق، خاطرنشان کرد: قرآن و تفاسیر مفاهیم را بیان می‌کنند و لیکن در طی زمان، مصادیق گوناگون پدید می‌آید. به عنوان مثال، آیات شریفه ذیل را در نظر بگیرید: #171 یا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً * فَادْخُلِي فِي عِبَادِي * وَادْخُلِي جَنَّتِي؛ ای نفس مطمئنه به سوی پروردگارت بازگرد و در میان بندگان من درآی و در بهشت من داخل شو؛ (فجر / 27-30). این آیات در زمان پیغمبر اکرم (ص) نازل شده است، اما در تفاسیر روایی آمده است که مصداق اتم این آیات حضرت سیدالشهدا، امام حسین (ع) است که با بذل جان خودشان وبا طمأنینه کامل و با آرامش خاطر به دعوت الهی لبیک گفتند مقصود این است که امام حسین (ع) در سال 60 هجری یعنی 50 سال پس از رحلت پیغمبر اکرم (ص) به اتفاق مفسران بهترین مصداق آیات شریفه سوره فجر هستند.

وی ادامه داد: این نشان‌دهنده این حقیقت است که قرآن می‌تواند با رخدادهای مختلف تطبیق داده شود؛ مصادیق کامل و تام داشته باشد و ما امروز هم می‌توانیم برای آیات قرآن با استفاده از تفاسیر روایی، مصادیق عالی و ارزنده‌ای را بیابیم، مثلاً فرض بفرمایید وقتی در تفسیر راجع به آیه #171 إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ؛ در حقیقت خدا از مؤمنان جان و مالشان را

به [بهای] این که بهشت برای آنان باشد خریده است؛(توبه/111) صحبت می‌شود. تفاسیر روایی، مصداق و نمونه‌های آن را ذکر کرده اند و امروزه هم اگر کسی برای اجرای عدالت و اجرای عدل و داد جهاد کند و کشته شود، مسلماً مشمول این آیه قرآن خواهد بود .

مدرس دانشگاه تهران در انتها خاطرنشان کرد: خلاصه این که تفاسیر روایی به واسطه دو خصوصیتی که در قرآن کریم هست، می‌توانند پویایی داشته باشند؛ یکی خصوصیت «جری؛« که منظور همان جریان داشتن است و دیگری «انطباق؛« یعنی منطبق شدن آیات قرآن با پدیده ها. همین‌طور موضوع مفهوم و مصداق داری اهمیت است در قرآن مفهوم بیان شده، ولی مصداق در طول تاریخ پدیدار می‌شود. این دو خصوصیت در تفاسیر روایی هم وجود دارد و تفسیر روایی می‌توانند حکم رخ دادهایی را که در عصر ما به وجود می‌آیند، می‌توانند در اختیار ما بگذارند و موجب سعادت و رستگاری انسان‌ها بشوند.